

Надія Стрішенець,

керівник Центру формування бібліотечно-інформаційних ресурсів НБУВ,
канд. іст. наук

Класифікація в електронному середовищі

Розглядається обсяг та зміст поняття «класифікація» в електронному середовищі, його генетичний зв'язок з традиційними класифікаціями. Характеризуються онлайн-варіанти Класифікації Бібліотеки Конгресу, Десяткової класифікації Дьюї та особливості класифікації електронних ресурсів.

К л ю ч о в і с л о в а: онлайн-класифікації, Класифікація Бібліотеки Конгресу, Десяткова класифікація Дьюї, Універсальна десяткова класифікація, класифікація електронних ресурсів.

The focus of this article is on the scope of concept «classification» in the electronic environment, its genetic link with traditional classifications. The online versions of the Library of Congress Classification and Dewey Decimal Classification are described as well as the approaches to classification of electronic resources.

K e y w o r d s: online classifications, Library of Congress Classification, Dewey Decimal Classification, Universal Decimal Classification, classification of electronic resources.

Потреба організації інформації в умовах електронного середовища змусила переглянути поняття «бібліотечно-бібліографічна класифікація». Варто нагадати, що ще у 1960-х рр. у зв'язку зі швидким розвитком наук, за яким не встигали значні за обсягом, статичні у своїй основі головні класифікаційні системи, постало питання їх ефективності щодо організації записаного знання загалом. Це стосувалося більшості відомих систем: Десяткової класифікації Дьюї, Класифікації Бібліотеки Конгресу (КБК), УДК, Бібліографічної класифікації Блісса тощо. Структура цих систем ґрунтувалася головним чином на поглядах на знання, науку ХІХ – початку ХХ ст. Дискусії точилися навколо того, яким чином і чи можливо взагалі поліпшити ці системи, що так широко використовуються у світі. І це було лише першим глобальним випробуванням для бібліотечних класифікацій: їх здатність вчасно і адекватно реагувати на швидкий розвиток науки. Насамперед, воно стосувалося перелічувальних та складних за побудовою ієрархічних класифікацій.

Іншим викликом, що зумовив їх перехід до нового стану, став вплив електронного середовища на обсяг і зміст цього поняття. І тут слід відразу виділити кілька аспектів. Перший – використання можливостей, які надають нові технології фахівцям, котрі займаються систематизацією документів. Тобто вплив на класифікацію як інструмент бібліотекаря. Здебільшого це конвертація тради-

ційних друкованих класифікацій у електронну форму і використання їх як засобу в роботі. Другий – потенційна роль класифікацій у тематичному електронному доступі, тобто використання їх для онлайн-пошуку за індексами класифікації у електронному каталозі. І третій – використання класифікацій, у т. ч. традиційних, для організації електронних ресурсів.

Класифікації оригінально розроблялися для друкованих видань і використовувалися бібліотеками протягом століття. Яким є їх місце та роль у новому інформаційному середовищі, чи змогли вони адаптуватися до нових умов, яким є сучасний обсяг та зміст поняття «класифікація» можна простежити на прикладі американських класифікацій. Метою даної статті є вивчення зарубіжного досвіду та використання його в практиці роботи українських бібліотек.

Розглядаючи перший аспект – вплив нових технологій на це поняття, на сам процес систематизації документів, слід відзначити колосальну роботу, проведеною американськими бібліотекарями з перетворення традиційних друкованих багатотомних класифікацій у електронний формат із забезпеченням відповідних пошукових можливостей, котрі роблять їх зручними для використання під час опрацювання видань, більшість з яких традиційно продовжує надходити до бібліотек у друкованому вигляді.

Обсяг поняття «класифікація» в американському бібліотекознавстві збагатився новими підпорядкованими йому поняттями і відповідно термінами: Classification Web, WebDewey, CyberDewey тощо. Розглянемо перше з них – Classification Web, яке можна буквально перекласти як «Класифікація на веб», а за змістом ще й як «онлайн класифікація», «електронна класифікація». Щоб точніше його охарактеризувати, звернемося до «Словника з бібліотекознавства та інформаєзнавства» Д. Рейтц (J. Reitz), де пропонується таке визначення: «Класифікація на веб – це каталогізаційний та довідковий продукт, що ґрунтується на Інтернет-технологіях, випущений у 2002 р. Службою поширення каталогізації Бібліотеки Конгресу, який дає змогу його користувачам шукати та переглядати повні таблиці Класифікації Бібліотеки Конгресу та Предметні рубрики Бібліотеки Конгресу. У ньому забезпечено співвідношення між індексами класифікації та предметними рубриками» [16, р. 146].

Отже, «Класифікація на веб» означає електронний варіант сорока одного тому Класифікації Бібліотеки Конгресу та кількох томів Списку предметних рубрик Бібліотеки Конгресу, поєднаних відповідним співвідношенням або кореляцією між діленнями класифікації і предметними рубриками. Це електронний засіб відбору і присвоєння індексів класифікації та предметних рубрик. За його допомогою бібліотекар здійснює систематизацію документів та присвоєння їм предметних рубрик. У американських бібліотеках цей процес називається каталогізацією за змістом або предметною каталогізацією (subject cataloging) [1, с. 287].

Конверсію своєї Класифікації в електронну форму Бібліотека Конгресу завершила ще у 1996 р. і видала її на компакт-диску з щоквартальним оновленням для передплатників. З розвитком Інтернету було розроблено онлайн класифікацію або Класифікацію на веб. Як вже зазначалося, вона була введена у дію Службою поширення каталогізаційних послуг Бібліотеки Конгресу (Cataloging Distribution Service) у 2002 р. Фахівці, особливо старшого віку, звикли користуватися друкованим виданням таблиць і електронний варіант, тим більше у поєднанні з предметними рубриками, вимагав окремого освоєння. Тому адміністрація Бібліотеки організувала тоді кілька занять для каталогізаторів з метою вивчення цього нового в їхній роботі засобу, одне з яких довелося відвідати і авторів цих рядків.

Класифікація на веб (як і WebDewey, що розглядатиметься нижче) включає також повні тексти

предметних рубрик Бібліотеки Конгресу, причому обидві частини пов'язані між собою посиланнями. Це дає змогу каталогізаторам переглядати таблиці класифікації, Список предметних рубрик та знаходити співвідношення між предметною рубрикою та індексом класифікації. На згаданих вище заняттях відбувалася демонстрація можливостей електронної класифікації, а фахівці-практики мали змогу ставити запитання, дискутувати з приводу систематизації, предметизації різних типів і видів видань та конкретних випадків з практики.

Електронний варіант класифікації сприяв поліпшенню ефективності процесів опрацювання видань, швидкому внесенню і поширенню останніх виправлень та змін до неї. Важливо відзначити, що оновлюється він щотижня. Також підвищилась якість підготовки друкованої версії, яка продовжує видаватися. Адапція в е-форму змусила ще й ще раз переглянути основні та допоміжні таблиці, допоміжні покажчики.

Веб-Дьюї (WebDewey) [1, с. 311] – ще один, новий, класифікаційний термін. Він позначає електронний варіант Десяткової класифікації Дьюї, котрий широко використовується сьогодні. Його розробник – добре відомий у бібліотечному світі Онлайновий комп'ютерний бібліотечний центр (OCLC), який є власником прав на видання Десяткової класифікації Дьюї. Це на його сайті розміщено Веб-Дьюї (www.oclc.org/dewey/versions/webdewey), а саме: повна електронна версія останнього 22-го видання Класифікації 2003 р., яка також оновлюється дуже регулярно – щокварталу. Існує і скорочена версія електронних таблиць.

Каталогізатори використовують Веб-Дьюї для перегляду й пошуку індексів Класифікації Дьюї, а також, як вже згадувалося, предметних рубрик Бібліотеки Конгресу, інтелектуально поєднаних з індексами цієї класифікації. Веб-Дьюї, як і Веб-класифікація, є зручними інструментами пошуку і присвоєння індексів класифікації. Вони забезпечують перегляд ієрархічних ділень Таблиць, доступ до авторитетних файлів предметних рубрик, додавання власних приміток, збереження так званих «гарячих» посилань тощо. Як зазначається у словнику Д. Рейтц, Веб-Дьюї може використовуватися для присвоєння індексів класифікації також веб-сторінкам та іншим електронним ресурсам [16, р. 767].

Перелічені електронні класифікації дають змогу здійснювати пошук, перегляд основних і допоміжних таблиць, допоміжних покажчиків. Вони поєднані з онлайн-каталогами, тому бібліотекарі можуть шукати в каталогах опрацьовані раніше

матеріали, подібні до тих, які підлягають систематизації, щоб визначитися з обранням індексів класифікації та предметних рубрик. OCLC активно працює над встановленням тисяч додаткових посилок між Веб-Дьюї та предметними рубриками у бібліографічних записах, щоб прискорити присвоєння індексу і предметної рубрики [13, р. 31].

Інший термін – «УДК онлайн» (UDC Online) означає електронний варіант УДК (<http://www.udc-online.com>), англійська версія якого є власністю Британського інституту стандартів (а не Консорціуму видавців УДК, який є власником Класифікації). І хоча у США ця класифікація використовується лише у деяких природничо-наукових та технічних бібліотеках і відсутня в універсальних, про неї слід згадати, адже, за твердженням професора факультету інформації Мічиганського університету Карен Маркі (Karen Markey), УДК була першою з енциклопедичних бібліотечних класифікацій, конвертованою у е-форму [13, р. 13]. Як відзначає дослідниця, експерименти з переведенням класифікацій в онлайн власне й почалися з УДК [13, р. 13]. Ще наприкінці 1960-х рр. робилися спроби створити прототип онлайнної системи для пошуку й перегляду УДК. І хоча певних результатів вдалося досягнути, технологія того часу була не готовою для класифікації в онлайні [13, р. 3]. Нині передплатники можуть бачити останню версію УДК онлайн (UDC Online), що ґрунтується на електронному варіанті Основного довідкового файлу (<http://www.udc-online.com>). Власник її англійської версії – Британський інститут стандартів надає двотижневий тестовий доступ для бажаючих.

У лютому 2010 р. на сайті та на форумі УДК з'явилось повідомлення, що до низки перекладів скороченої версії таблиць УДК (UDC Summary), розміщених на сайті Консорціуму, долучено й український переклад, здійснений Книжковою палатою України. Цей короткий варіант містить приблизно 2 тис. ділень, вибраних з Основного довідкового файлу, що становив у 2009 р. понад 68 тис. ділень. Українська мова стала 17-ю мовою перекладу цього базового варіанта Таблиць.

Другим аспектом «класифікації» в умовах електронного середовища є її розвиток для кінцевих користувачів, на відміну від онлайнної класифікації як засобу, що використовується американськими каталогізаторами, за допомогою розглянутих нами Веб-Дьюї (WebDewey) на сайті OCLC, Класифікації на веб (Classification Web) Бібліотеки Конгресу і частково УДК онлайн (UDC Online) Британського інституту стандартів. Маємо на увазі потенцій-

ну роль класифікацій у тематичному електронному доступі для читачів, подібну до тієї, яку вони виконують у традиційному середовищі, тобто можливість онлайнного пошуку за індексами класифікації в електронному каталозі.

У США перші спроби використання класифікації в онлайнних каталогах робилися у 1982 р. після піврічної конференції Американської бібліотечної асоціації. Тоді, як стверджує К. Маркі у статті «Сорок років онлайнної класифікації: Фінальний розділ чи необмежене майбутнє?», у ході проведеного національного огляду онлайнних каталогів, спонсорованого Радою з бібліотечних ресурсів, значна кількість користувачів відзначила наявність труднощів при здійсненні тематичного пошуку [13, р. 2]. Рада оперативно відгукнулася спеціальною нарадою, де було звернуто увагу на потенціал бібліотечної класифікації щодо розширення тематичного доступу. Невдовзі після цього OCLC одержав від Ради грант для вивчення можливостей онлайнного систематичного пошуку читачами за допомогою Класифікації Дьюї.

У 1984 р. дослідницький відділ OCLC розпочав вивчення. Було взято чотири опорні бібліотеки (Бібліотека Конгресу, Іллінойського університету та ін.) і визначено різні теми або розділи класифікації. Дослідження показало, що Класифікація Дьюї розширює доступ до бібліографічних записів. Вона забезпечує нові можливості тематичного пошуку, який важко здійснювати шляхом алфавітного пошуку та пошуку за ключовими словами [13, р. 4–5]. Втім, у повному обсязі, з усіма, у т. ч. дрібними, діленнями Класифікація Дьюї не була інкорпорована до онлайнного каталогу для використання читачами. Як і раніше, користувач має змогу лише простого лінійного перегляду бібліографічних описів за певним діленням класифікації.

Одночасно вивчалися і можливості Класифікації Бібліотеки Конгресу, проаналізовані Ненсі Вільямсон [19], яка у проєкті з Класифікацією Дьюї відповідала за розроблення USMARC формату для класифікаційних даних.

З середини 1990-х рр. інтерес до онлайнної класифікації як засобу для кінцевого користувача у онлайнному каталозі, почав спадати, вважає професор з Мічигана К. Маркі [13, р. 21]. Вона відзначає, що невирішення цього питання на новому витку технологій критикувалося у фахових виданнях. Втім, визнає дослідниця, на відміну від інструментів класифікації для каталогізаторів, таких як Веб-Дьюї (WebDewey) чи Класифікація на веб (Classification Web), онлайнна каталогізація для

кінцевих користувачів була і залишається у США в стадії експерименту. Вона є предметом дослідницьких проєктів, що включають обмежену кількість тем. Завершується дослідження, закінчується і використання класифікації.

До сьогодні єдиним способом, який дає змогу більшості користувачів використовувати онлайн-ві класифікації і Бібліотеки Конгресу, і Десяткову Дьюї, є так званий топографічний або лінійний, послідовний перегляд у онлайн-каталозі за діленнями класифікації, за яким видання у американських бібліотеках розставляються на полицях. Так, індекс Класифікації Бібліотеки Конгресу входить до складу шифру кожного видання, що зберігається в ній. На екрані комп'ютера шифр є активним. Натиснувши на нього, читач бачить й інші видання, які у складі шифру мають такий же індекс класифікації. А оскільки у американських бібліотеках існує систематична розстановка фонду, то це означає, що ці видання розміщені на полиці поряд. Їх шифр відрізнятиметься лише авторським знаком та роком виходу в світ.

Так, «Англо-український словник-довідник бібліотечно-інформаційної термінології» [1] має у Бібліотеці Конгресу шифр Z1006. S77 2004, де Z1006 – індекс Класифікації Бібліотеки Конгресу, S77 – авторський знак, 2004 – рік видання словника. На екрані електронного каталогу шифр є активним, натиснувши на нього, читач бачить усі видання, що мають індекс Z1006. На жаль, нам невідома жодна з найбільших українських бібліотек, яка надає подібні можливості пошуку читачам.

Тим часом американські фахівці вважають, що використання класифікації у такий спосіб є недостатнім. Вони вбачають причини і в неадекватній технології, яка передбачала, щоб читачі могли одночасно бачити головні та допоміжні таблиці при складних пошуках, і у недостатній співпраці бібліотекарів з фахівцями, які підтримують інтегровані бібліотечні системи. Публікація у 1991 р. MARC-формату для класифікаційних даних («USMARC Format for Classification Data») також не сприяла покращанню ситуації [13, р. 22–23]. Складності можуть бути спричинені великою кількістю та різнохарактерністю класифікаційних ділень у системах. Тому, як можливий вихід, фахівці пропонують, зокрема, і зменшення ієрархічної структури класів [20, р. 79].

Слід лише додати, що на відміну від українських, всі американські бібліотеки використовують детально розроблену систему предметних рубрик, які присвоюються кожному виданню у каталозі під час його опису. Певні можливості надають

ключові слова. Тож пошук за діленнями класифікації – не єдиний вид тематичного пошуку.

Для нас безперечно становлять інтерес ті поодинокі публікації в американській фаховій періодиці, в яких висвітлюються досвід чи спроби впровадження класифікації як повноцінного пошукового засобу до онлайн-каталогу. Так, фахівці, котрі представляють бібліотеки університетів Північної Кароліни та Флориди, Роберт Бленд і Марк Стоффан у своїй статті «Повернення класифікації до каталогу» відзначають, що поняття систематичного каталогу або використання класифікації як форми тематичного доступу майже забуте сучасними бібліотекарями [4, р. 55].

Лише зараз, коли бібліотеки намагаються розширити можливості своїх онлайн-каталогів, мережа бібліотек Північно-Західної Кароліни розробила механізм «систематичного перегляду» для свого зведеного онлайн-каталогу, використовуючи Класифікацію Бібліотеки Конгресу. При цьому, зазначають автори, користувачеві немає потреби вводити жодних пошукових термінів. Хоча така можливість не має замінити пошуку за ключовими словами чи предметними рубриками, вона лише пропонує читачам інший шлях ідентифікації релевантних матеріалів [4, р. 55].

Нам вже доводилося писати про те, що класифікація в американських бібліотеках використовується для організації й розстановки видань на полицях [2]. Тоді як її роль у тематичному доступі до фонду через читацький каталог майже забута [4, р. 55]. Огляд літератури свідчить, зазначають Р. Бленд і М. Стоффан, що жодна значна бібліотека США не підтримує систематичний каталог, після того як бібліотеки Бостонського університету закрили свій систематичний каталог у 1973 р. [8]. Звичайно, наголошують вони, майже всі онлайн-ві каталоги сьогодні мають певні форми пошуку: «пошук за шифром» чи «можливість топографічного перегляду», що ґрунтуються на класифікаціях, але ця можливість використовується дуже мало, оскільки початково вимагає, щоб шифр чи його основа була відома читачеві й вводилася ним, коли немає вербального покажчика до класифікації, доступного в онлайні [4, р. 55]. Цю думку поділяють й інші дослідники, зокрема, К. Маркі.

Фахівці університету Північної Кароліни вирішили змінити ситуацію. Онлайн-каталог бібліотеки цього університету, щоб забезпечити перегляд фонду без введення користувачем будь-яких пошукових термінів, використовує Класифікацію Бібліотеки Конгресу. Схема КБК, представле-

на на екрані назвами розділів класифікації, дає змогу читачеві рухатися вглиб ділень, шукаючи каталожні записи у кожному розділі.

Новий онлайнний каталог, розроблений у Флоридському центрі бібліотечної автоматизації, використовує цю класифікацію як кінцевий етап пошуку за ключовими словами, коли читач може обмежити результат до певного ділення класифікації, вибраного зі схеми, що є на екрані. Обидва з описаних каталогів вживають три рівні глибини класифікації [4, р. 55]. Каталог мережі бібліотек Північно-Західної Кароліни йде на один крок далі – до четвертого рівня класифікації, до рівня індивідуального індексу. На сайті мережі представлена схема Класифікації Бібліотеки Конгресу, яка дає змогу вести докладний глибокий пошук:

***Browse catalog by Library of Congress Class:
Switch to Topical Display***

- A – General works (Reference books, Collections)
- B – Philosophy, Psychology, Religion. Mythology
- C – History of civilization. Archaeology, etc.
- D – History (Europe, Asia, Africa, Oceania)
- E – History (United States)
- F – History (United States local history, Canada, Latin America)
- G – Geography. Maps. Environmental Science. Anthropology. Recreation)
- H – Social sciences (Economics, Business, Finance, Sociology)
- J – Political science
- K – Law
- L – Education
- M – Music
- N – Art
- P – Languages and Literature
- Q – Sciences (Mathematics, Computers, Astronomy, Physics, Chemistry, Biology)
- R – Medicine
- S – Agriculture. Gardening. Veterinary medicine
- T – Technology. Engineering. Photography. Handicrafts. Home economics
- U – Military science
- V – Naval science
- Z – Books and publishing. Library science. Bibliography (<http://bullpup.lib.unca.edu/scripts/lclass/outline.htm>).

Індекси класифікації поєднано з відповідними предметними рубриками. Наприклад, підрозділ «PG» означає слов'янські мови і літератури. А так виглядає індекс класифікації: «PG3916», що означає один з розділів української літератури, з відповідними предметними рубриками: «Українська література – XX століття – Історія та критика»:

- PG3916–Ukrainian literature – 20th century – History

and criticism [C | M | S | R]

(http://bullpup.lib.unca.edu/scripts/lclass/PG_schedule.htm#PG3801).

У квадратних дужках – активні літери, які після натискання на них, виводять на конкретні бібліографічні записи.

Оскільки КБК, на думку авторів, ще не випробувалася як онлайнний пошуковий засіб у реальному каталозі до цього часу, її впровадження буде тестовим для випробування гіпотези про можливість розширення предметного доступу, який не завжди виконується за допомогою стандартних предметних рубрик та ключових слів окремо [4, р. 55].

Р. Бленд і М. Стоффан звертають увагу на те, що у систематичному каталозі привабливим є розміщення тем у ієрархічному порядку на основі зв'язків між ними, яке відсутнє при алфавітному підході до рубрик. Так, теми насилля, соціальні конфлікти, управління конфліктами розсіпані в алфавітному списку предметних рубрик, зберуться у систематичному каталозі під одним індексом. Хоча слід зауважити, що за допомогою предметних рубрик також намагаються досягти подібного об'єднання на основі перехресних посилань. Автори вказують й на таку важливу особливість систематичного каталогу у виконанні фахівців університету Північної Кароліни, як здатність надавати інформацію про ступінь використання читачами видань, що належать до того чи іншого ділення класифікації, у т. ч. й за окремими назвами. Ця інформація корисна не лише для відділів з обслуговування читачів, але й для комплекаторів [4, р. 57].

Назви рубрик класифікації розробники брали з предметних рубрик і авторитетних записів, представлених у каталозі. Використання повного електронного варіанта Класифікації Бібліотеки Конгресу виявилось складним та недешевим, і це змусило фахівців йти іншим шляхом. Адже дуже великих таблиць, що містять сотні тисяч індексів класифікації, університетська бібліотека не потребує і, можливо, не потребуватиме у майбутньому, а їх використання вимагає передплати, яка коштує чимало [4, р. 58]. А вибірка вербального опису ділень класифікації з предметних рубрик і авторитетних записів не вимагає коштів. Словесний опис ділення визначається комп'ютерною програмою, яка аналізує авторитетні і бібліографічні записи, знайдені у каталозі [4, р. 58].

У результаті виходить неповна ієрархія таблиць Класифікації Бібліотеки Конгресу, якою вона є у друкованому виданні чи представлена в онлайні. А, на думку авторів, – це цілком адекватний про-

дукт, призначений для досягнення поставленої мети. Адже у більшості випадків, вважають вони, назви ділень з предметних рубрик та авторитетних файлів підходять краще, ніж зі справжніх таблиць КБК. Відсутні лише примітки про форму видання, які є у справжніх таблицях.

Таким чином, онлайн нова класифікація бібліотеки цього університету не є прямим відображенням таблиць класифікації, представлених у друкованій чи електронній формі. І все-таки це справжній систематичний каталог, переконані дослідники. Хоча кожному примірнику присвоюється лише один класифікаційний індекс, що входить до складу шифру, тоді як у справжньому систематичному каталозі їх може бути присвоєно кілька [4, р. 59]. Це онлайн нове представлення Класифікації Бібліотеки Конгресу з посиланнями до каталогу є пошуком розширення тематичного доступу з використанням сили класифікаційної системи для організації матеріалів інтегрованими тематичними класами й показу ієрархічних зв'язків між ними. І що найважливіше, вважають автори, все це не вимагає додаткових зусиль з каталогізації чи коштів [4, р. 59–60].

Р. Бленд і М. Стоффан не очікують, що систематизований перегляд каталогу замінить пошук за ключовими словами чи предметними рубриками як основними засобами доступу до фондів. Автори лише сподіваються, що він може стати ефективними доповненням до стандартного пошуку, а отже, покращить тематичний пошук*.

Отож, сучасний обсяг поняття «класифікація» включає й електронну класифікацію. Остання виступає і інструментом каталогізатора, і пошуковим засобом для кінцевого користувача, адже усі основні класифікації конвертовані в е-форму. Втім, незважаючи на зусилля багатьох дослідників продемонструвати корисність класифікації як онлайн нового інструменту користувача, ніхто з них не домігся повного функціонування електронної класифікації у інтегрованій бібліотечній системі, вважає К. Маркі. Донині єдиним шляхом, що дає змогу більшості користувачам онлайн каталогу використовувати онлайн нову класифікацію у е-каталозі, є можливість послідовного перегляду ієрархічних ділень, тобто згідно з порядком їх розстановки на полицях [13, р. 45–46].

Третім аспектом обсягу поняття «бібліотечно-бібліографічні класифікації» в умовах електронно-

го середовища є використання класифікацій для організації електронних ресурсів, у т. ч. бібліографічних. Ми розглянули нові терміни, що виникли на означення електронних варіантів традиційних класифікацій, які використовуються бібліотекарями для організації здебільшого друкованих видань. Яким чином і чи можливо взагалі використати їх для організації електронних ресурсів?

Класифікації як засіб організації інформації пройшли досить складний шлях розвитку. Але і у нових умовах частина фахівців продовжує сприймати їх традиційно. Автор рецензії на книгу «Майбутнє класифікації», надрукованої у «Журналі Американського товариства інформаційної науки та технології», відзначає, що у нього залишилося відчуття, що більшість авторів цієї книги, присвяченої перспективам розвитку класифікацій, більш чи менш беззастережно працюють від припущення: класифікації призначені для друкованих матеріалів, а не для повнотекстового е-пошуку [9]. До речі, слід зауважити, що цю книгу відкриває досить промовиста стаття Еріка Хантера «Чи ми ще потребуємо класифікації?».

Зі зростанням ролі вебу почали вивчатися можливості американських класифікаційних систем, таких як Класифікація Бібліотеки Конгресу, Десятькова класифікація Дьюї щодо систематизації веб-ресурсів. Популярність таких засобів організації та пошуку веб-ресурсів, як, приміром, Yahoo!, спричинилася до того, що більшість традиційних класифікацій нині переглядається щодо можливості організації і класифікації текстової електронної інформації [20, р. 78].

Yahoo! належить до перших спроб організації веб-ресурсів, і його творці розробляли власні підходи до створення ієрархічної структури замість залучення вже існуючих традиційних класифікацій. Після появи Yahoo! було порівняно 50 найпопулярніших рубрик Yahoo!, Класифікації Бібліотеки Конгресу, Десятькової класифікації Дьюї і зроблено висновок, що й традиційні системи придатні для забезпечення тематичного доступу до інтернет-ресурсів, хоча й потребують для цього деякого поліпшення [13, р. 24].

Саме над таким удосконаленням Класифікації Дьюї працювали в OCLC, намагаючись розширити словник класифікації для користувачів, які шукають інтернет-ресурси та переглядають рубрики, з тим, щоб вони відповідали сьогоденню та були виразні. Як зазначає К. Маркі, Онлайнний комп'ютерний центр використав можливість удосконалення Класифікації Дьюї для організації веб-

* Серед поодиноких прикладів використання класифікації для читачів називають ще Швейцарський федеральний інститут технологій [13, р. 15–16].

ресурсів, заохочував бібліотекарів описувати їх та додавати до бази даних. Тому сьогодні веб-директорії, які використовують саме Десяткову класифікацію для організації веб-ресурсів, набагато більше, ніж тих, що взяли за основу іншу універсальну класифікацію [13, р. 46].

Хоча дослідники вважають, що до цього часу зусилля з організації веб-ресурсів з використанням бібліографічних класифікаційних схем, зокрема Класифікації Дьюї, Класифікації Бібліотеки Конгресу, УДК та ін. обмежуються незначними (такими, що опрацьовуються участю людини) спеціальними зібраннями Інтернет-ресурсів на зразок англійського ресурсу BUBL (www.bubl.ac.uk), організованого за допомогою Десяткової класифікації [5, р. 217]. Таке використання класифікації залишається залежним від людини. Втім фахівці, зокрема представники OCLC, намагаються побудувати автоматичну класифікацію, використовуючи бібліографічні класифікаційні схеми. Їх дослідження зосереджуються на двох головних питаннях: чи можуть класифікаційні схеми на зразок Десяткової Дьюї або Бібліотеки Конгресу бути адаптованими до автоматизованої класифікації веб-ресурсів чи інших оцифрованих електронних ресурсів; яких удосконалень потребують автоматизовані системи класифікації, щоб вони стали максимально близькими до людського виконання [3].

У OCLC, наприклад, тривалий час (1966–1999 рр.) виконувався дослідницький проект під назвою Scorpion, метою якого став розвиток автоматичного методу визначення індексів Класифікації Дьюї для електронних документів. Було зроблено висновок, що автоматична систематизація не може повністю замінити ручну роботу, але може забезпечити збереження коштів та надати підтримку каталогізаторам [20, р. 80]. Результатом стало розроблення відкритого програмного забезпечення Скорпіон (Scorpion) для автоматизованої класифікації текстових веб-документів (шляхом їх кластерування) та інші проекти стосовно існуючих схем класифікації. Значний корпус Інтернет-ресурсів закаталогізовано бібліотеками, які брали участь у проекті, а Скорпіон систематизував ці ресурси за допомогою Класифікації Дьюї. Автоматизоване класифікаційне програмне забезпечення порівнювало рубрики та примітки таблиць Класифікації з повним текстом документів і пропонувало каталогізатору набір можливих індексів, а той вибирав або ще й додавав інші [7].

Втім, все це відбувалося у рамках проекту. Реально лише незначна кількість бібліотек практикувала присвоєння індексів класифікації веб-ресур-

сам. Д. Елрод підсумував конструктивну онлайн-обсудку з цього питання [6]. Деякі підходи до класифікації веб-ресурсів описує і Ф. Ланкастер [11, р. 351].

Можна назвати кілька веб-сайтів, які більшою чи меншою мірою використали бібліотечні класифікації для організації своїх ресурсів. Так, КіберДьюї (CyberDewey), з назви якого зрозуміло, що в основу організації ресурсів сайту покладено Класифікацію Дьюї, на час створення був серед перших і нових, але його зміст перестали оновлювати, він містить застарілі посилання і далі не підтримується. Так само CyberStacks (www.public.iastate.edu), який використовує скорочену версію Класифікації Бібліотеки Конгресу. Це зібрання вибраних електронних ресурсів, яке також не поновлюється. Деякі інші класифікації знайшли свою нішу в організації електронної інформації. Ієрархічні класифікаційні схеми на зразок УДК використовувалися як основа для організації вибраних ресурсів у покажчиках директорії, на порталах та брамах [15, р. 35].

Дехто з фахівців переконаний, що бібліографічні класифікаційні схеми, які десятиліттями служили для організації мільйонів інформаційних ресурсів у бібліотеках, а також для упорядкування невеликих, вибраних зібрань Інтернет-ресурсів, мають природні недоліки, які роблять їх непридатними для організації величезних за обсягами й різноманітним веб-ресурсів [5, р. 134]. Серед основних недоліків вони називають і той, що класифікація вимагає значного людського втручання. Класифікатор має вивчити зміст примірника, познайомитися з його коротким описом, потім звернутися до схеми, щоб присвоїти індекс. До того ж класифікації не завжди оновлюються вчасно. Спроби предметизації порівняно невеликих колекцій веб-ресурсів за допомогою предметних рубрик також стикнулися з проблемами: рубрики не завжди вчасно поновлювалися; бракувало нових, специфічних рубрик, придатних для предметизації широкої різноманітності вебу. Тому класифікувати веб-ресурси так само, як друковані, використовуючи людей-систематизаторів – неможливо, роблять висновок англійські дослідники [5, р. 135]. Для їх організації використовуються автоматичні класифікаційні системи, що групують матеріал, зокрема, і на основі кластерної техніки.

Окремі фахівці, наприклад, Кван Йї, викладач факультету бібліотекознавства університету в Кентуккі, вважають, що пристосування традиційних бібліотечних класифікацій до е-середовища – при-

важливе й багатообіцяюче, бо вони мають тривалу історію організації традиційних ресурсів і можуть служити для підтримання єдиного сховища традиційних та електронних ресурсів незалежно від типу, формату та розташування [20, р. 81]. Разом з тим багато авторів єдині в одному: як у накопиченні та володінні електронними базами даних (наприклад, наукових журналів), так і у використанні бібліотечних класифікацій для організації Інтернет-ресурсів, бібліотечна спільнота не скористалася нагодою стати лідером і провідником. Yahoo!, Google та інші комерційні пошукові системи тим часом вибудували власні ієрархічні системи організації веб-ресурсів, незалежні від звичних традиційних бібліотечно-бібліографічних систем.

Комп'ютерна спільнота розробила нові засоби організації та управління електронними ресурсами, подібні до класифікацій. Наприклад, згадувана нами кластеризація, яку деякі автори вважають комп'ютерною класифікацією документів [18, р. 404]. Останній з підходів до організації е-документів це «штучна нейронна мережа» (artificial neural networks, ANN) – комплексні комп'ютерні системи на зразок побудови нервової системи людини. Одна з багатьох функцій, яку ANN може виконувати, – це кластеризація і класифікація документів, результатом якої є карта, що самоорганізується (self-organizing map, SOM) [10]. SOM допомагає зібрати пов'язані одиниці разом і у такий спосіб робить можливим перегляд за предметними галузями [18, р. 405].

Певна кількість сайтів організовує ресурси, вживаючи перелік рубрик чи категорій, які нерідко називають «таксономіями» у цьому середовищі. Бібліографічні класифікації, як і тезауруси, можуть виконувати роль основи для створення таксономій у системах управління знаннями. Таксономії можна розглядати як гібрид між класифікацією та тезаурусом, хоча вони не дотримуються ні правил класифікації, ні тезауруса, тому немає чітких установок щодо їх побудови.

В останні роки з'явилися соціальні класифікації або фольксономії* (folksonomy), тобто «народні класифікації» – класифікаційні системи для організації веб-ресурсів, керовані користувачами. Замість використання стандартизованої термінології із якогось контрольованого словника, користувачі обирають свою власну термінологію, щоб описати веб-ресурс. Ідея цих соціально сконструйованих класифікаційних схем є новим підходом, тому, вва-

жають англійські дослідники, цікавим було б вивчення того, наскільки ефективно вони поліпшують доступ до інформації і обмін нею, а також їх об'єднання у кінцеву структуру, можливо у формі тематичної карти (topic map) [5, р. 220–221].

Крім традиційних схем розробляються і спеціальні класифікаційні схеми для спеціальних тем чи дисциплін. І, звичайно, новою, що ґрунтується на класифікації, формою організації електронних ресурсів вебу є дуже популярні нині у комп'ютерних науках онтології, які можуть розглядатися як перспективний напрям класифікаційних досліджень.

У зв'язку з урізноманітненням способів організації інформації доречно нагадати висловлювання відомого американського вченого-інформацієзнавця Ф. Ланкастера. У своїй книзі «Предметизація та реферування в теорії та практиці», що витримала три видання, у 1991 р. одержала премію Американського товариства з інформацієзнавства як краща книга з комплексу інформаційних наук, він писав: найбільше його невдоволення викликає той факт, що іменник «класифікація», по суті, замінено на: «таксономія», «онтологія» чи навіть «таксономізований набір термінів». Посилаючись на визначення терміна «онтологія», дане одним з авторів, Ланкастер іронічно зауважує, що кількадесят років тому, коли він ходив до бібліотечної школи, це було б точним, хоча й дуже спрощеним визначенням ієрархічної класифікації [11, р. XIII]. Він звертає увагу, що класифікація як дія також замінюється терміном «категоризація» у літературі з інформацієзнавства [11, р. XIV].

Інший автор у статті «Зростання онтологій чи винайдення заново класифікації» також зауважує, що онтологія це та ж класифікація. Він, зокрема, зазначає: «Але класифікація під будь-яким іншим ім'ям все ще залишається класифікацією. Використання іншого терміна є симптоматичним при браку комунікації між науковими спільнотами. Значний масив знань зі структури класифікації та шляхів розміщення класифікацій, що утворилися навколо бібліотечної класифікації, в інформацієзнавстві загалом, а також потужний інтелектуальний капітал, вкладений у багато класифікаційних схем та тезаурусів, здебільшого проігноровано. Великі і корисні системи будуються з більшими, ніж треба зусиллями» [17].

Отже, сучасний обсяг поняття «класифікація» є значно ширшим, ніж він був раніше, коли розроблялися і функціонували традиційні класифікації, призначені для друкованих видань. Класифікація в

* Іноді перекладають *фольксономія*.

е-середовищі має кілька, розглянутих нами вище, аспектів. Спостерігається перехід її до нового стану, який описується комп'ютерними науками. У цьому стані її синонімом можна розглядати «онтологію».

Питання майбутнього класифікацій складне. Судячи зі збірника «Майбутнє класифікації», що вийшов в Англії, його автори, на думку рецензента цього видання, не змогли чітко відповісти на питання про майбутнє класифікації у бібліотеко-інформаційстві [9]. Хоча збірник складається зі статей здебільшого відомих авторів.

Перспективи та напрям розвитку онлайн-класифікації неможливо оцінити без врахування ініціативи Google щодо масового оцифрування, вважає професор з Мічигану К. Маркі [13, р. 34]. Як відомо, 14 грудня 2004 р. Google і Мічиганський університет оголосили про оцифрування текстів 7 млн одиниць, що становлять бібліотечний фонд університету, а також фондів Гарвардського, Стенфордського, Оксфордського університетів та Нью-Йоркської публічної бібліотеки. Може здатися, зазначає К. Маркі, що подальший розвиток традиційних класифікаційних схем більше не потрібний, якщо Google близький до вирішення проблеми глибшого тематичного доступу до наукових матеріалів [13, р. 43].

Мета онлайн-класифікації – розширити тематичний доступ до публікацій – може бути поставлена під сумнів, адже масове оцифрування дасть змогу користувачам шукати у найбільшому в світі бібліотечному фонді будь-яке видання, що називається від дошки до дошки. Бібліотеки поставануть перед проблемою: а чи варто займатися традиційним тематичним аналізом документів, присвоєнням предметних рубрик та індексів класифікації, оскільки у повних текстах книг читачі матимуть змогу вести пошук за допомогою Google чи іншого пошукового механізму [13, р. 46].

Усередині наступного десятиліття, коли е-фонди стануть доступними і переважатимуть над фізичними фондами, класифікація, вважає К. Маркі, на решті звільниться від тривалого обов'язку забезпечувати фізичне місце для бібліотечного матеріалу на полицях. У цей проміжок часу редактори класифікацій можливо розглянуть зростання їх фасетної природи [13, р. 43]. Саме таку перспективу розвитку класифікацій змальовує американська дослідниця.

У світлі ініціативи Google фахівці рекомендують в якості онлайн-класифікації використати ідею ланцюгового покажчика для показу змісту книги у

короткій формі і побудувати нові виміри класифікації. Маємо глибоко задуматися, пише К. Маркі, що принесе масове оцифрування, і як воно вплине на онлайн-класифікацію, описову і предметну каталогізацію і опрацювання загалом, і негайно діяти [13, р. 46].

Деякі дослідники майбутнє класифікації пов'язують зі створенням єдиної системи класифікації, за якою були б організовані документи у різних бібліотеках, і тоді доступ до матеріалів значно розшириться, оскільки документи з однієї й тієї ж теми класифікувалися б однаково в усіх фондах. Читач, який шукає книги з конкретної теми, може бути впевненим, що вони у будь-якій бібліотеці будуть закласифіковані під одним індексом [12, р. 4].

Д.-Е. Мей наводить приклад з книги Дороти Норріс «Історія каталогізації та методи каталогізації» [14, р. 30–34] як англійські францисканські ченці ще наприкінці XIII ст. створили зведений (shared) каталог «Реєстр англійських книг» (Registrum Librorum Angliae) фондів 183 англійських монастирських бібліотек. Ченці подорожували від монастиря до монастиря, використовуючи каталог для відомостей про те, де і які книги зберігаються [12, р. 4]. Сьогодні проблему взаємодії можна вирішити, переконаний дослідник, створенням комутованої мови, яка б забезпечила перехід з однієї класифікації в іншу. Це важке завдання, але ідея привернула до себе увагу після того, як Інтернет надав можливість пошуку у інформаційно-пошукових системах одночасно. Автор вважає, що мета загальних схем класифікації – забезпечення взаємодії між різними інформаційно-пошуковими системами, а мета спеціальної схеми класифікації – надання доступу до матеріалів на вищому ступені вичерпності й спеціалізації [12, р. 5]. Перехід між системами можливий, коли вони близькі у тематичному покритті і класифікаційній структурі.

Майбутнє бібліотек, наголошує Д.-Е. Мей, пов'язане із забезпеченням доступу до фондів, які є віддаленими – фізично, культурно, тематично [12, р. 11]. Є потреба забезпечити доступ до цих віддалених фондів, використовуючи сучасну інформаційну технологію. Але як її задовольнити – це вже питання до спільноти класифікаторів і предметизаторів. Автор розглядає два можливих шляхи вирішення цієї проблеми: створення перехідної мови і використання загальної класифікаційної схеми, щоб забезпечити доступ до універсу знань через єдину класифікацію. І вони обидва, на його думку, є теоретично проблематичними, а практично недосяжними. Загальні класифікаційні

системи служитимуть для організації знання системно, у загальних рисах, а спеціальні системи виступатимуть як галузеві, орієнтовані лише на організацію та представлення документів.

Д.-Е. Мей вважає, що метою загальних класифікацій буде не якомога точніша репрезентація документів, не пошук документів зі специфічної теми, а допомога у навігації міжнародного виробництва знань. Тобто документи представлятимуться для двох досить різних цілей: для потенційної світової аудиторії та для місцевих користувачів. Глобальні користувачі краще обслуговуватимуться, якщо матеріали будуть представлені з поєднанням двох відмінних систем класифікації – загальної і спеціальної. Тому важливим завданням дослідників класифікації стає вивчення теоретичних засад, принципів побудови та використання загальних систем класифікації, що обслуговують світову спільноту з метою організації знань та наук [12, р. 11].

Так глобально бачиться поняття «класифікація» як засіб організації інформації у майбутньому. Загалом обсяг і зміст поняття «класифікація» зазнали істотних змін. Вони стали значно ширшими і різноманітнішими, ніж це було раніше. Остаточне формування цього поняття у нових умовах ще не закінчилося. Намагання адаптуватися до електронного середовища не завжди встигає за його розвитком. Найвагомим свідченням цього є класифікація електронних ресурсів і, особливо, веб-ресурсів, де традиційні класифікації практично не використовуються.

Список використаних джерел

1. *Стрішенець, Н. В.* Англо-український словник-довідник бібліотечно-інформаційної термінології / Надія Стрішенець; НАН України; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2004. – 329 с.
2. *Стрішенець, Н.* Традиційні класифікаційні системи у бібліотеках США / Надія Стрішенець // Вісн. Книжкової палати України. – 2010. – № 7.
3. Automatic classification research at OCLC [Electronic resource] // Access mode: www.oclc.org/research/projects/auto_class/default.htm. – Title from the screen. Accessed 2.03.2010.
4. *Bland, R. N., Stoffan, M. A.* Returning classification to the catalog / Robert N. Bland and Mark A. Stoffan // Information Technology and Libraries. – 2008. – Sept. – P. 55–60.
5. *Chowdhury, G. G., Chowdhury, S.* Organizing Information from the Shelf to the Web / G. G. Chowdhury and Sudatta Chowdhury. – London: Facet Publishing, 2007. – 230 p.
6. *Elrod, J. M.* Classification of Internet resources: an AUTOCAT discussion / J. M. Elrod // Cataloging and Classification Quarterly. – 2000. – Vol. 29. – N. 4. – P. 19–38.
7. *Gnoli, C.* Is there a role for traditional knowledge organization systems in the Digital Age? / Claudio Gnoli [Electronic resource] // Access mode: <http://eprints.rclis.org/1415/1/kos-role.htm>. – Title from the screen. Accessed 8.09.2009.
8. *Hazen, M. H.* The closing of the classified catalog at Boston university / Margaret Hindle Hazen // Library Resources and Technical Services. – 1974. – Vol. 18. – № 3. – P. 220–225.
9. *Hjorland, B.* [Рец. на кн.: The Future of Classification / Rita Marcella and Arthur Maltby. – Hampshire, England: Gower Publishing, 2000. – 144 p.] / Birger Hjorland // Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 2002. – Vol. 53. – N. 1. – P. 57.
10. *Kohonen, T.* Self-Organizing Maps / Teuvo Kohonen. – 3rd ed. – Berlin; New York: Springer-Verlag, 2001. – XX, 501 p.: ill.
11. *Lancaster, F. W.* Indexing and Abstracting in Theory and Practice / F. W. Lancaster. – 3rd ed. – Champaign, Ill.: University of Illinois, 2003. – 451 p.
12. *Mai, J.-E.* The future of general classification / Jens-Eric Mai // Knowledge Organization and Classification in International Information Retrieval / ed. by Nancy J. Williamson, Clare Beghtol. – Binghamton, NY: Haworth Information Press, 2003. – P. 3–12; Idem // Cataloging and Classification Quarterly. – 2003. – Vol. 37. – N. 1/2. – P. 3–12.
13. *Markey, K.* Forty years of classification online: Final chapter or future unlimited? / Karen Markey // Cataloging and Classification Quarterly. – 2006. – Vol. 42. – N. 3/4. – P. 1–63.
14. *Norris, D. M.* A history of cataloguing and cataloguing methods / Dorothy May Norris. – London: Grafton & Co, 1939. – IX, 246 p.
15. *O'Brien, A.* Bibliographic classification // International Encyclopedia of Information and Library Science / ed. by J. Feather, P. Sturges. – 2nd ed. – London; New York: Routledge, 2003. – P. 33–35.
16. *Reitz, J. M.* Dictionary for library and information science / Joan M. Reitz. – Westport, CT; London: Libraries Unlimited, 2004. – 788 p.
17. *Soergel, D.* The rise of ontologies or the reinvention of classification / Dagobert Soergel // Journal of the American Society for Information Science. – 1999. – Vol. 50. – P. 1119–1120.
18. *Taylor, A. G.* The organization of information / Arlene G. Taylor and Daniel N. Joudrey. – 3rd ed. – Westport, CT; London: Libraries Unlimited, 2009. – 512 p.
19. *Williamson, N. J.* The Library of Congress Classification: Problems and prospects in online retrieval / Nancy J. Williamson // International Cataloging. – 1986. – Oct./Dec. – P. 45–48.
20. *Yi, K.* Automated text classification using Library Classification Schemes: Trends, issues, and challenges / Kwan Yi // International Cataloging and Bibliographic Control. – 2007. – Vol. 36. – N. 4. – P. 78–82.